

15 Temmuz Gecesi Kadın Direnişi ve Toplumsal Hafızanın Yeniden İnşası Women's Resistance on the Night of July 15 and the Reconstruction of Collective Memory

Araştırma Makalesi / Research Article

Sorumlu yazar/
Corresponding author:
Safa Demir Sari

ORCID:
0000-0002-1834-9871

Geliş tarihi/Received:
30.04.2026

Son revizyon teslimi/Last
revision received:
02.07.2026

Kabul tarihi/Accepted:
02.07.2026

Yayın tarihi/Published:
10.07.2026

Atıf/Citation:
Demir Sari, S. (2026). 15
Temmuz Gecesi Kadın
Direnişi ve Toplumsal
Hafızanın Yeniden İnşası.
İletişim ve Diplomasi, 16,
187-216.

doi: 10.54722/
iletisimvediplomasi. 1941498

Safa DEMİR SARI¹

ÖZ

Bu çalışma, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminde direniş gösteren kadınların anlatılarını ve Anadolu Ajansı'nın bu sürece ilişkin haber metinlerini toplumsal hafıza, çerçeveleme, kodlama/kod çözümü kuramları ve performativite kavramı bağlamında, disiplinlerarası bir yaklaşımla analiz etmektedir. Araştırmanın amacı, 15 Temmuz'a dair toplumsal hafızada kadının nasıl bir sembolik kahraman olarak inşa edildiğini ve bu insanın hangi tarihsel sürekliliklere dayandığını ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden anlatı analizi tercih edilen çalışmada; amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen gazilerin sözlü tanıklıkları ile Anadolu Ajansı'nın yayımladığı dört haber metni analiz edilmiştir. Açık kodlama ile tarihsel süreklilik, mekânsal direniş, annelik-vatan savunuculuğu, şehadet-kutsallaştırma ve bedensel siper olma biçiminde beş tema belirlenmiştir. Bulgular; kadın direnişçilerin Nene Hatun, Şerife Bacı ve Kara Fatma gibi tarihsel arketiplerin mirasçıları olarak aktarıldığını, Boğaziçi Köprüsü, Saraçhane ve Atatürk Havalimanı gibi mekânların hafıza mekânlarına dönüştürüldüğünü göstermektedir. "Abdest, sela, tekbir ve bayrak" gibi dinî ve millî semboller aracılığıyla direniş kutsallaştırılmış; annelik rolü özel alandan kamusal alana taşınarak siyasal bir ahlakî otoriteye dönüştürülmüştür. Kadınlar hem medya metinlerinde hem de birincil tanıklık anlatılarında toplumsal hafızanın inşasına katkıda bulunan kurucu özneler olarak temsil edilmiştir. Çerçeveleme kuramı doğrultusunda Anadolu Ajansı'nın kadın direnişini tarihsel süreklilik ekseninde sunarak toplumsal hafızayı inşa ettiği; Hall'ün kodlama yaklaşımı çerçevesinde bu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye, safa.demirsari@hbv.edu.tr

anlatıların egemen kültürel kodlar üzerinden üretildiği ve Butler'ın performativite kavramı bağlamında ise "kahraman kadın" kimliğinin tekrarlanan söylemsel ve bedensel pratikler aracılığıyla yeniden inşa edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, darbe girişimi, kadın direnişi, toplumsal hafıza, kültürel hafıza

ABSTRACT

This study examines the narratives of women who participated in the resistance against the July 15, 2016 coup attempt in Turkey, alongside news coverage produced by the Anadolu Agency, through an interdisciplinary framework drawing on social memory theory, framing theory, Hall's encoding/decoding model, and Butler's concept of performativity. The study aims to investigate how women were discursively constructed as symbolic heroes within the collective memory of July 15 and to identify the historical continuities underpinning this construction.

Employing qualitative narrative analysis, the study analysed oral testimonies of seven veterans selected through purposive sampling alongside four Anadolu Agency news articles. Open coding yielded five thematic categories: historical continuity, spatial resistance, motherhood and homeland defence, martyrdom and sanctification, and the human shield role.

The findings reveal that female resisters are framed as heirs to historical archetypes, including Nene Hatun, Şerife Bacı, and Kara Fatma, while locations such as the Bosphorus Bridge, Saraçhane, and Atatürk Airport have been transformed into sites of memory. Resistance is sacralized through religious and national symbols, and the maternal role is repositioned from the domestic to the public sphere as a form of political-moral authority. The analysis demonstrates that Anadolu Agency reproduces social memory through dominant cultural codes aligned with historical continuity frameworks; furthermore, the identity of the "heroic woman" is discursively and corporeally reconstituted through performative repetition, consistent with Butler's theoretical framework.

Keywords: July 15, coup attempt, women's resistance, social memory, cultural memory

EXTENDED ABSTRACT

The findings of this study are structured around five principal themes that collectively illuminate the mechanisms through which the female figure was discursively constructed as a symbolic heroine in the collective memory of the July 15, 2016 coup attempt.

The first theme, historical continuity, reveals that women who participated in the resistance were systematically identified with iconic figures of the Turkish War of Independence — most notably Nene Hatun, Şerife Bacı, and Kara Fatma. Through this identificatory process, an intergenerational chain of resistance was discursively constructed, sustained by formulaic expressions such as "taking up the banner" and "inscribing in golden letters." These rhetorical devices operate as mnemonic anchors that reinforce a sense of unbroken historical continuity across both institutional and individual narratives, positioning July 15 as the latest manifestation of a centuries-old tradition of selfless national defence.

The second theme concerns spatial resistance and the production of spaces of memory. Geographical locations, including the Bosphorus Bridge, Saraçhane, and the Special Operations Directorate in Gölbaşı, are shown to transcend their status as mere physical sites of occurrence. In both media narratives and veteran testimonies, these locations are transformed into spaces of memory wherein identity, faith, and patriotism are symbolically materialised, collectively reproduced, and transmitted across generations.

The third theme addresses the politicisation of motherhood and the transition to the role of homeland defender. Women's departure from their domestic roles to assume the identity of the "mother of the nation" in the public sphere is rendered, across both institutional discourse and individual testimony, as a defining threshold demarcating the boundary between the private and the political. This transition is not merely biographical but deeply symbolic, reconfiguring femininity itself as a site of civic and national agency.

The fourth theme centres on the discourse of martyrdom and sacralization. Religious and national symbols — including the performance of ablution, seeking mutual forgiveness prior to departure, reciting the takbir, and the recurring metaphor of the flag — operate in concert to encode the act of resistance not merely as a political intervention but as a sacred undertaking imbued with transcendent meaning. Within this discursive framework, death and injury are reframed as spiritual elevation rather than loss.

The fifth theme pertains to the body as a shield. Formulaic expressions such as "standing before the tanks as a shield" recur with remarkable consistency across both news texts and oral narratives, suggesting a process whereby physical self-sacrifice is abstracted from the domain of individual agency and elevated to the status of a foundational constituent of collective identity.

When the Anadolu Agency corpus is evaluated through Entman's framing theory, a coherent framing structure becomes apparent: the coup attempt is defined as the central problem, resistance is constructed as legitimate self-defence, and martyrdom is coded as triumph rather than defeat. Within Hall's encoding/decoding framework,

the agency is shown to have systematically reactivated national-historical codes associated with the War of Independence, thereby incorporating July 15 into a pre-legitimised semantic field and rendering it intelligible through an already sanctioned ideological register.

When approached through Butler's theory of performativity, the narratives of women veterans yield a markedly different analytical reading. Rather than disclosing a pre-existing feminine essence, these narratives are more productively understood as performances of identity constituted through the iterative repetition of discourses and bodily acts.

In conclusion, July 15 is constructed in collective memory not as a chronological sequence of events but as a mythologised national epic interwoven with historical, religious, and nationalist references. The female figure is strategically positioned as a central symbolic actor who bridges the past and the future and confers legitimacy on civil resistance. Individual testimonies and institutional discourses work in concert to reproduce collective identity, demonstrating that the construction of social memory is never a neutral process but the outcome of a multilayered discursive labour in which personal experience, institutional framing, and cultural symbolism converge.

Giriş

15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye'nin siyasi tarihinde sadece bir iktidar mücadelesi olarak değil, toplumsal hafızanın yeniden inşa edildiği kırılma noktalarından biri olarak kaydedilmiştir. Maurice Halbwachs'ın ifadesiyle "kolektif hafıza", geçmişin bugünün ihtiyaçlarına göre yeniden kurgulanması süreci olarak düşünüldüğünde 15 Temmuz gecesi ve sonrasında üretilen görsel anlatılar, bu kurgunun en güçlü araçları hâline gelmiştir. Bu süreçte özellikle kadın figürü, direnişin hem duygusal hem de rasyonel zemini olarak kamusal alanda merkezî bir konuma yerleştirilmiştir. Sokaklarda tankların karşısına dikilen, kamyonlarla cepheye mühimmat taşır gibi meydanlara insan taşıyan veya evlatlarını koruma içgüdüsüyle meydanlara çıkan kadın imgeleri sadece o gecenin birer kaydı değil, aynı zamanda Türk modernleşme ve milliyetçilik tarihindeki Nene Hatun gibi tarihsel arketiplerin güncel birer yansımasıdır. Bu çalışma, 15 Temmuz gecesi halkın direnişi ile ilgili toplumsal hafızada kadının nasıl bir "sembolik kahraman" olarak inşa edildiğini ve bu inşanın hangi tarihsel sürekliliklere dayandığını, sosyolojik bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır.

15 Temmuz 2016 gecesi İstanbul ve Ankara'nın önemli bölgelerinde askerî araçların görünmesi, İstanbul'daki Boğaziçi Köprüsü'nün tank ve askerî araçlar ile kapatılması haberlerinin devamında gökyüzünde F-16 uçaklarının görülmeye başlanması, geçmişteki örneklerinden farklı bir darbe girişiminin başladığının habercisi olmuştur.

Geçmişten günümüze darbelerin bir ekonomi politiğı ve bir de psikososyal dinamiğinin olduğı görölmektedir. Cumhuriyet tarihi boyunca darbelerin alt ve orta sınıfları temsil eden siyasi iktidarlar karşısında planlanması, ekonomik ve sınıfsal ilişkiler ile ilgili boyutlarını incelemeyi gerekli kılmaktadır (Özipek, 2022, s. 48). 15 Temmuz özelinde ise ölkemiz, FETÖ hareketinin darbe gecesi ve ona götüren süreçte gerçekleştirdiğı meydan okuma ile yüzleşmiştir. Bu yapılanmanın taşıdığı tehlike toplumun dinî ve siyasi anlayışının költ bir örgütün ezoterik/senkretik öğretisi vasıtası ile tamamen değiştirilmesi ile yakından ilişkilidir (Şen, 2024, s. 6).

15 Temmuz darbe girişiminin ölkemiz tarihinde yaşanan diğer darbelerden farklı üç özelliğı bulunmaktadır: İlk olarak darbe girişiminin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra halk, bu girişimin meşruiyetini tanımayarak direniş göstereceğini belli etmiştir. İkinci olarak gerek 1960 ve 1980 darbesini yapanlar gerekse 1971 muhtırası ve 28 Şubat postmodern darbesini yönetenler, ordu mensupları olarak kimliklerini saklamamışlardır. 15 Temmuz gecesi ise “Yurtta Sulh Konseyi” ismi dışında hiçbir bilgi vermemiş, darbenin faileri kimliklerini açıklamamışlardır. Üçüncü olarak ise darbenin kimliğini gizleyen faileri ölkenin demokratik kimliğinin inşa ettiğı meşru kurumlara ve direniş gösteren halkın tamamına karşı kanlı bir saldırı girişiminde bulunmuşlardır (Alkan, 2016, ss. 254-255).

Kavramsal Çerçeve

Toplumsal Hafıza ve Mekân

Toplumsal hafıza ile ilgili literatürde farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bireysel hafızanın işlevsel yönünü ele aldıktan sonra toplumsal bellek ya da kolektif bellek konusunu problematik olarak ele alan önemli isimler; Maurice Halbwachs, Jan Assmann, Pierre Nora ve Andreas Huyssen'dir. Bu isimler ilgili çalışmalarında kavramsal ve işlevsel düzeyde analizler yapmışlardır. Toplumsal hafıza bu çalışmalarda merkezî konuma sahiptir. Özellikle Halbwachs'ın literatüre katkıları çalışmamızda merkezî öneme sahiptir. Hafızanın bireysel düzeyden toplumsal düzeye geçerek kavranması konusundaki en önemli katkı Maurice Halbwachs tarafından gerçekleştirilmiştir. Bireysel davranışların toplum içinde paylaşım ve etkileşimle ortaya çıktığı düşüncesi üzerinden çıkarımlarda bulunmuştur. Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri (1925) isimli çalışmasında ilk olarak toplumsal hafıza kavramından bahsetmiş ve devamında Kolektif Hafıza (1950) isimli çalışmasıyla kavram üzerine geliştirdiğı düşüncelerini aktarmıştır. Bu çalışmalarda esas vurgu, toplumların sayısı miktarınca çok sayıda kolektif hafızanın olduğudur. Hafıza, yaşantıların depolama alanı olmakla birlikte toplumsal alanda var olan, üretilen ve zaman içinde sürekli yeniden inşa edilen sosyolojik bir olgudur. Her anı, başlangıçta kişisel olsa da elimizdeki pek çok kavram ile bütünlüklü bir biçimde kişi, grup, mekân, tarih, kelime ve dil biçimleri, uslama ve fikirler ile yani yaşadığımız toplumun tüm maddî ve ahlakî yaşamları ile ilişki hâlinindedir. Bir anı tamamlandığı

da onu, etrafını saran diğer gerçeklikler ile hatırlarız. Rüya lar tek başlarına hatırlan dığı hâlde, anılar toplum hafızasının kapsamlı çerçeveleri ile ilişkilidir. Genel olarak hafıza biyolojik bir süreç olmaktan ziyade sosyolojik bir olgudur (Halbwachs, 2022, ss. 64-65).

Esasında hafıza/bellek bireye aittir ama insanın sosyalizasyon sürecinde oluşarak toplumsal ortamda belirlenir. Toplumlar üyelerinin belleğini belirler. Birey sadece başkalarından öğrendiklerini hatırlamaz, onların anlattıklarını ve anlamlı olduğuna vurgu yaptıklarını da hatırlar. Olayları sosyal açıdan belirlenmiş anlamlar bağlamında algılar. Çünkü hatırlamak için bu farkındalık vazgeçilmezdir. Bir insan ya da toplum geçmiş i bağlantıland ır dığı ilişki çerçevesinde yeniden kurgulayabilirse bu ilişki çerçevesinin dışında kalanları da unutm as ı beklenir (Assman, 2022, ss. 44-45).

Nora'ya göre bellek/hafıza; "içerikten çok bir çerçevedir; her zaman elde bulunan bir koz, bir stratejiler bütünü, varlığından çok kullan ılma biçimiyle değer taşıyan bir olgudur" (Nora, 2006). Jedlowski ise belleği farklı fonksiyonların birbiriyle ilişkiler çoğulluğu olarak ifade etmektedir. Geçmiş te yaşananlar tek ve aynı şekilde kalmamakta, şimdiki zamanın soruları ile sürekli güncellenme, filtrelenme, unutma ve hatırlanmalarla yeniden inşa edilmektedir (Jedlowski, 2001, s. 30).

Halbwachs'a göre hatırlama, hafızanın temel bir işlevi olarak kolektif gerçekleşir. Yaş anan ve hatırlanan her şey esasında başkaları tarafından bize hatırlatıldığı için hafıza, kolektif özellik taşır. Yalnız yaratılan insanın varoluş hikâyesi kolektif bir yapılanma gösterir. Geçmiş dönemlere ait imgeler bir mekân içine yerleşerek insan zihninde varlık sürdürmektedir. Aynı ortamda bulunmadığımız pek çok insan bizimle birlikte zihnimizde varlığını sürdürmektedir (Halbwachs, 2022, s. 39). Hatıralarımız bir mekân içinde var olmaktadır ve zihnimizde aralıksız bir şekilde yeniden inşa edilmek durumundadır. Hatıralarımızın yenilendiği mekânda düşüncelerimiz sabitlenmektedir (Halbwachs, 2022, s. 154).

Halbwachs'a göre toplumsal inançlar kolektif gelenekler ya da anılar olmakla birlikte anın bilgisinin sonucu olarak ortaya çıkan fikir ve uzlaş ımlardır. İkili karaktere sahip bu inançlar uzlaş ıma dayalı toplumsal düşünceye dönüşünce mantıklı da olacaktır. Toplum mevcut şartların bilinci ile geleneksel inançlar arasında uzlaşmayı kabul etmeyecek, ikisinden birini tercih edecektir. Bireyler ve gruplar da zamanın içinde var olarak hafızalarda iz bırak ırlar. Dolayısıyla toplumda anı olarak yer almayan bir toplumsal fikirden de bahsedilemez. Bireyler ve tarihsel olaylar hafızalarda yer aldığında bir öğreti ya da sembole aktar ıl arak anlam kazan ırlar ve toplumun fikir sisteminin bir parças ı olurlar. Hâlihazırda var olan fikirler de gelenektir ve aynı anda eski ya da yeni bir toplum hayatını gerektirirler (Halbwachs, 2022, s. 365).

Toplumsal düşünce de temelde bir hafızadır ve içeriği kolektif anılardan oluşur. Bu anılardan bazıları var olan çerçeveleri kapsamında yeniden inşa sürecine dâhil olabildiklerinde varlık gösterebilmektedirler (Halbwachs, 2022, s. 366). Halbwachs, bireysel

ve toplumsal olmak üzere iki tür hafızadan bahsetmektedir. Birey bu iki hafızadan birine katıldığında farklı ya da zıt bir konuma gelecektir. Hatıraları, kişiliği ve özel hayatı ile ilgili hatıralar diğerlerinden farklılaştığı ve onu ilgilendirdiği kadarıyla değerlendirilirken bazı tecrübeler de kişisel olmayan hatıraların da grubu ilgilendirdiği kadarı ile hatırlanmasına ve yaşatılmasına imkân tanıyacaktır. Bireysel ve kolektif hafıza birbirinin alanına sıkça dâhil olduğunda özellikle bireysel hafıza kolektif hafızayı temel alarak onun içeriğine karışabilir. Öte yandan kolektif hafıza bireysel hafıza ile karışmasa da onu kuşatabilir ve bu süreçte onun yasalarına göre değişime uğrayabilir (Halbwachs, 2017, ss. 46-47).

Belleğin iç ve dış boyutları arasındaki farklılıktan bahseden Halbwachs, belleği toplumsal ve kültürel koşullar kapsamında tartışırken Assmann belleğin dışsal boyutunu kültür teorisi yönünde geliştirerek kültürel bellekten bahseder. Ona göre belleğin dört farklı dışsal boyutu vardır: Mimetik bellek; taklit sonucu elde edilen alışkanlık ve kurallara bağlı gelişen davranışlara dayanmaktadır. Nesneler belleği; insanın hayatını sürdürdüğü, eşyaların geçmişi ve ataları hatırlattığı, şimdiki zamanı yaşarken eşyaların geçmişi de hatırlatmasının ifadesidir. İletişimsel bellek; insanın dil vasıtası ile başkalarıyla iletişim kurma yeteneğine bağlı olarak gelişmektedir. Son olarak kitabına da ismini verdiği kültürel bellek ise diğer üç bellek alanının bütünlük içinde var olduğu bellek türüdür. Gelenekler, kültürel anlamın aktarım ve canlandırılma şekli olarak kültürel bellek kapsamındadır (Assman, 2022, ss. 27-28).

Pierre Nora ise hafızayı mekân ile ilişkilendirerek açıklamaktadır. İlgili çalışmasına da ismini verdiği hafıza mekânları kavramını “hafızanın mayalandığı yer” olarak tanımlamıştır. Hafıza mekânları; “geleneğin bizzat kendisi değil fakat laboratuvarıdır” (Nora, 2006, s. 12). Ayrıca hafıza mekânı “İnsanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafıza malına ait simgesel öge hâline getirdiği maddi ya da fikri düzendeki her anlamlı birim”dir. Buna göre hafıza mekânları yalnızca görünür somut mekânlar değildir (Nora, 2006, s. 171).

Hafızanın kendiliğinden var olmadığı düşüncesinden ortaya çıkan hafıza mekânları; arşivlerle, yıl dönümü kutlamaları ve ayınlar gibi ritüellerle varlıklarını sürdürürler. Tarih, geçmişteki olayları bozmak, değiştirmek amacıyla kapsamına almazsa hafıza için belirlenen mekânların varlığından söz edilemeyecektir. Tarihin işleyişinden kopup daha sonra tarihe tekrar verilmiş zamanlara dair bu gidiş-gelişler hafıza mekânlarının varlık sebebidir (Nora, 2006, s. 23). Hafıza tarihe geçirildiği için her grup ya da topluluk kendi tarihini yeniden canlandırarak kimliğini tekrar tanımlama çabasında olmuştur. Bu anlamda hafıza; herkesi kendi anılarının tarihçisi hâline getirmiştir.

Huyssen ise hafıza kavramını hem tarihsel hem de kültürel teorisinin kesiştiği noktada tartışmaktadır. Modernliğin belleği hem ürettiği hem de yok ettiği paradoksundan bahseder. Ona göre modernleşen toplumdaki hatırlama talebi ve geçmişe duyulan

ilgi, modernleşmeyle birlikte gelen kapitalist nesneleşme, gösteri, hız ve dijitalleşme ortamının tehdidi karşısında, belleğin bir sığınma ve dinlenme alanı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bellek, kapitalist nesneleşme karşısında bireyi güçlendiren bir karşı savunma aracıdır. Dolayısıyla günümüzde bellek ile ilgili düşüncelerin şartlarını, bulunduğumuz zamanın yapısal özelliklerinde ve yeniden inşa süreçlerinde aramak gerekmektedir. Günümüzde bellek saplantısı, yeni olanı ütöpik olarak indirgenemez bir formda yücelten modern dönemi şekillendiren zamansallıkla ilgili krizin bir göstergesidir (Huyssen, 1999, ss. 17-21). Modern toplumlar belleği yok olmak üzereyken en güçlü olduğu sınırdaki koruma altına almaktadır. Toplumlar, anıların yer aldığı belleği koruyamayacaklarını anladıkça onu saplantılı bir yaklaşımla korumaya çalışırlar.

Connerton ise anımsamayı “anma törenleri ve bedensel pratikler” olmak üzere toplumsal düzenin iki farklı alanındaki işleyişi üzerinden tartışmıştır (Connerton, 2019, s. 17). Bugünkü deneyimlerimiz önemli ölçüde geçmişimiz ile ilgili bilgilerimiz üzerine inşa edilir ve geçmiş ile ilgili imgelerimiz de mevcut toplumsal düzenin meşrulaştırmasını sağlamaktadır. Geçmişin imgeleri ve geçmişteki anımsanan bilgiler uygulamaları ile devam ettirilmektedir (Connerton, 2019, s. 12). Connerton genel olarak toplumsal hafızanın toplumlar için ne kadar önemli olduğunu, hafızanın toplumsal yapılarla iç içe geçişine ek olarak bu yapıların korunmasındaki etkisini tartışarak göstermiştir.

Sarlo’ya göre ise bellek ile ilgili anlatılanlar daha önceden oluşturulmuş bir “bellek tiyatrosu”nda sahne alırlar. Bu ortamda karşılarına çıkan mekân, ideolojik, siyasal ve kimliksel taleplerle birlikte akademiyle ve piyasa ile ilgili tarihi etkileyecek bir dönemin kültürü ile de ilişkilidir. Tarih yazımında kişilerin anlatıları, vazgeçilmez bir öneme sahip olmakla birlikte hem güven gerektiren hem de diğer kaynaklarla karşılaştırma imkânı düşük malzemelerdir (Sarlo, 2022, s. 102).

Toplumsal hafıza tartışmalarında karşı hafıza konusu da önemli yere sahiptir. Foucault’nun (1977) geliştirdiği karşı hafıza kavramı, hafızanın toplumdaki zorlukların ve farklı seçeneklerin baskısı altında varlık gösterenler olduğundan hareketle geliştirilmiş bir kavramdır. Karşı hafıza, tarih boyunca resmî söylemlerin ve hakikat rejimlerine karşı bir direniş biçimi olarak iktidarların ayırıştırıp marjinalleştirdiği çevreler tarafından kullanılmıştır. Kavram aynı zamanda farklılaşan bireylerin ve grupların dolaşımında olan bilgiyi etkileyerek geçmişteki aykırı söylemleri tanıtma mücadelelerinde kullandıkları politik bir eylem olarak görülmektedir (Satır, 2021, s. 129).

Goffman, Entmann ve Çerçeveleme Yaklaşımı

Çerçeveleme araştırmaları zaman içinde medya içeriği çözümlemesi için bir yöntem olmaktan çıkarak bir teoriye dönüşmüştür. Çerçeveleme kuramı ilk olarak “Çerçeve ve Analizi” ismiyle bireylerin olayları birincil çerçeveler vasıtası ile yorumlandığı düşün-

cesi ile ortaya çıkmıştır. Bu çerçeveler iletişim sürecinde doğal (fiziksel) ve sosyal olaylar olarak ikiye ayrılmaktadır (Entman, 1993, ss. 52-56; Goffman, 1974, ss. 21-22).

Amerikalı sosyolog Goffmann (1974), çerçeveleme kavramını gündelik yaşam pratikleri içinde değerlendirerek tüm sosyal davranışlarımızı bir süreç olarak ele almıştır. Goffman (1986) insanların gün içinde yaşadıklarını belirli anlam kalıpları içinde sınıflandırabilmeleri için birincil çerçeveler oluşturduğunu ifade eder. “Frame Analysis” isimli çalışmasında sosyolojik bir gerçekliğin inşasında çerçevelemeyi bir etkileşim süreci olarak tanımlamıştır. İnsanlar bir toplumsal durum karşısında kendi anlayışlarına uygun bir temel toplumsal çerçeve bulmakta, kendi iletişim davranışlarını bu çerçevenin kurallarına göre yönetmektedirler. Bu toplumsal çerçeve bireyin eylemlerini doğruluk, iktisadi davranış, güzellik, nezaket, beğeni, verimlilik gibi hem toplumsal hem de ahlaki kurallara göre değerlendirmektedir. Bu durumda çerçeveleme bireyler düzeyinde bir ahlaki yargılama sistemi olarak kullanılmaktadır (Goffman, 1974, s. 22).

Çerçeveleme kavramı ilk olarak Goffmann tarafından 1974’te sosyal bilimlerde kullanılmaya başlanmışsa da Entman’ın “Framing as a Fractured Paradigm” isimli çalışması ile sosyal bilimlerde, özellikle de medya ve iletişim çalışmalarında daha çok kullanılır hâle gelmiştir (Oğuz, 2019, s. 26). Çerçeveleme günümüzde “herhangi bir düşünce ve eylem sisteminin işleyişi ve sonuçları hakkındaki çoğu araştırmaya teorik bilgi sağlayan” genel bir kuramdır (Entman, 1993, s. 56).

Entman çerçevelemeyi iletişim açısından ele almış, bir olayın hangi yönlerinin vurgulanacağı, hangilerinin de vurgulanmayacağını belirlemenin kamuoyundaki algıyı şekillendirdiğini ifade etmiştir. Entman’ın yaklaşımında çerçeveleme iki temel durumu içermektedir; seçmek ve önem vermek. Ona göre çerçeveleme, algılanan olayın bir bölümünü seçip önemli olarak sunmaktır.

Çerçeveleme kuramına göre medya neyi düşüneceğimiz ile birlikte nasıl düşüneceğimizi de belirlemektedir. Bir konunun haberlerdeki aktarılış biçimi, konunun izleyici tarafından anlaşılma biçimini de etkilemektedir (Scheufele & Tewksbury, 2007). Çerçeveleme kuramında tanımlama, nedensellik atfetme, ahlaki değerlendirme ve çözüm önerisi olmak üzere dört unsur bulunmaktadır (Entman, 1993, ss. 52-56).

Stuart Hall ve Kodlama/Kod Çözümü Yaklaşımı

Hall’ün *Encoding/Decoding* (1980) (Kodlama/Kod Çözümü) isimli çalışması, mesajların medyada nasıl üretilip dağıtıldığı, yine izleyici tarafından bu mesajların nasıl algılandığı ile ilgilidir. Hangi mesajların bize daha doğal geldiğini anlamamız, içinde bulunduğumuz kültürel ortamın bilgi aktarıcıları olarak görmemiz gerektiğini vurgulamaktadır.

Hall basit ve teorik olan bilgi aktarım modellerinin sınırlılıklarını vurgulayarak izleyicilere bir aracı olma imkânını gündeme getirmiştir. Yaratım, dağıtım, tüketim ve yeniden üretim şeklindeki dört aşamalı süreci öne çıkararak sadece bireysel aracılık değil kolektif kültürel anlam oluşturmaya da yönlendiren bir analiz gerçekleştirmiştir. İletişimde mesajın üretici tarafından kodlanması alıcının algılamasını etkilemektedir (Hall, 1980, s. 94).

Medyanın iletişimini anlamlandırmada Hall alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Hall anlamın, söylemin ses kelime ve cümle dizilişindeki kodlar ile ortaya çıkarıldığını ve yaygın kullanıldığı kültür içinde erken dönemde öğrenilmesi sebebiyle de doğal olarak algılanacağını düşünmektedir (Hall, 1980, s. 95). İşaret edilen anlamlar göstergeye karşılık gelirken ima edilen anlamlar referansa işaret etmektedir. Hall'e göre anlamlar bulunduğu toplumun ideolojilerin anlam dünyasından doğmakta, kodlar güç ve idolojinin kurulduğu araçlar olmaktadır. Her toplum baskın kültürel düzenini kendi sosyal, kültürel ve politik ortamına dair sınıflandırmalar ile kurmaktadır (Hall, 1980, s. 97). Hall'ün önerdiği iletişim teorisi; üretim, dağıtım, tüketim ve yeniden üretim olmak üzere birbirinden ayrı dört aşamadan oluşmaktadır. Her aşama mesaja şekil veren kurumsal güç ilişkileri içermektedir (Hall, 1980, s. 91).

Hall, mesajların kodlama sürecini televizyonlardaki haber yayıncılığı üzerinden açıklamaktadır. Haber yayını kalitesi onu üretenlerin rol ve teknik bilgilerine göre şekillenmektedir. Üretimi gerçekleştirenler hedef izleyici kitlesine ait içeriği kendi kurumsal bilgileri, varsayımları ve mesleki ideoloji ile gerçekleştirmektedirler (Hall, 1980, s. 121).

Hall'e göre kod çözümü süreci ise hazırlanan bir yayın izleyiciye ulaştığında başlamaktadır. Hall, Gramsci'nin "hegemonya" kavramını dikkate alarak kod çözme süreci için üç ayrı okuma pozisyonu önermektedir. Bunlar; baskın hegemonik pozisyon, uzlaşmış kod pozisyonu ve global muhalif pozisyonudur (Hall, 1980, s. 92).

Judith Butler ve Performativite Kavramı

Geçmişten günümüze kadın hakları ile ilgili teorilerin hepsinin özünde kadın-erkek fırsat eşitsizlikleri ile mücadele teması işlenmektedir. Kadınlık ve erkekliğin toplumdaki yeri sorgulanırken toplumsal değer yargılarının zaman içindeki değişimine bağlı olarak gelişen tepkiler, kadın-erkek fırsat eşitsizliğine dair ilgili alanyazının kaynağı olmuştur. Ataerkil düşünce yapısının egemen olduğu sisteme karşı başkaldırı kadının ırkı, çalışma hayatı, aile hayatı, maddi geliri ve bedeninin özgürlüğü gibi konulara yoğunlaşmıştır.

Judith Butler kadın-erkek fırsat eşitsizliğini, farklı dönemlerde farklı siyasal algılamalar dâhilinde açıklamıştır. Kuramına ismini veren "*performatiflik*" bir şeyi sadece

söylemekle kalmadan o şeyin gerçekleştiğini ifade eden dil bilimsel ve felsefi bir kavramdır. İngiliz dil filozofu J. L. Austin dilin sadece betimleyici ifadelerden olmadığını, bazı kelimelerin eylemi kurduğunu savunmakta, toplumsal gerçekliğin farklı alanlardaki edimlerimiz sonucu inşa edildiğini ifade etmektedir (Austin, 1975, ss. 6-7).

Butler da kavramı dil biliminden alıp sosyal bilimlere taşıyarak anlamını genişletmiştir. Butler'a göre kimlik ya da kadın-erkek fırsat eşitsizliği sabit bir öz değildir. Her gün tekrarlanan performatif söylem ve eylemlerle inşa edilmektedir. Ona göre performatiflik "düzenlediği ve sınırladığı fenomeni üreten söylemin yineleyici iktidarı"dır (Butler, 2014b, s. 9).

Butler'a göre kişinin cinsiyete dair algısı önceden var olan bir özün dışavurumu değildir. Aksine sürekli tekrarlanan jestler, davranışlar, konuşma biçimleri ve bedensel stiller aracılığıyla zamanla inşa edilir. Yani "kadın olmak" ya da "erkek olmak" diye sabit bir öz yoktur. Bunun yerine belirli normlara uygun edimlerin tekrar tekrar icra edilmesiyle bu kimlikler sanki doğalmış gibi görünür hâle gelmektedir. Butler bunu özetlerken edimin arkasında bir "yapan" olmadığını, yapanın bizzat edim aracılığıyla kurulduğunu söyler (Butler, 2014a, s. 52).

Butler, daha sonraki çalışmalarında, özellikle *Bodies That Matter* (1993) ve *Excitable Speech* (1997)'te, bu kuramı beden maddiliği ve nefret söylemi gibi konuları da içerecek şekilde genişletmiştir. Performatifliğin sadece özgürleştirici değil aynı zamanda kısıtlayıcı ve hatta şiddet içerebilen yönlerini de tartışmıştır.

Yöntem

Çalışmanın konusu; 15 Temmuz 2016 gecesi darbe girişiminde direniş gösteren kadınların anlatılarının ve medyada direnişçi kadınlar hakkında çıkan haberlerin toplumsal hafıza açısından değerlendirilmesidir. Amacı ise 15 Temmuz gecesi ile ilgili toplumsal hafızada kadının nasıl bir "sembolik kahraman" olarak inşa edildiğini ve bu insanın hangi tarihsel sürekliliklere dayandığını, sosyolojik bir perspektifle analiz etmektir.

15 Temmuz gecesinin toplumsal hafızadaki yeri ve bu hafızanın inşasında kadın imgesinin merkezî konumu, araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir. Buna bağlı olarak araştırmanın ana varsayım cümlesi; "15 Temmuz gecesi direniş gösteren kadınlar medyada ve kişisel anlatılarında, erkeklere yardımcı figürler olarak değil, toplumsal hafızanın inşa sürecine katkıda bulunan ve sivil direnişi meşrulaştıran 'kurucu özneler' olarak temsil edilmiştir." olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada toplumsal olguları anlama ve yorumlamayı amaçlayan, derinlemesine veri toplama ve analiz süreçlerini içeren nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 39). Nitel araştırma yorumlayıcı bir yaklaşıma sahiptir ve

anlama odaklanmaktadır. Bireylerin yaşamlarında olağan ya da olağan dışı anları ve anlamlandırmaları, kişisel deneyimleri, iç gözlem, yaşam öyküsü, görüşme, gözlem, tarihsel ve görsel metinler gibi farklı ampirik malzemelerin kullanımını içerir (Denzin & Lincoln, 2008).

Nitel verilerin analizinde; bir bireyin ya da grubun öznel deneyimlerini tanımlamak, bu deneyimlerdeki farklılıkları ya da benzerlikleri farklı vaka analizleri yoluyla karşılaştırmak ve sonucu açıklamak, incelenen fenomeninin bir teorisini geliştirmek gibi birkaç amaç olabilir (Flick, 2013). Analiz sürecinde birbirinin içine geçmiş yöntemlerin bir arada kullanımı mümkündür. Zaman zaman yaşanan kavramsal kargaşalar da süreci zorlaştırabilmektedir. Nitel veri analiz yöntemleri farklı kaynaklarda farklı sınıflandırmalara da tabi tutulabilmektedir. Bu konuda daha düzenli ya da daha karmaşık sınıflandırmalara rastlamak mümkündür.

Bu çalışmada nitel veri analiz yöntemlerinden anlatı analizi (araştırması) tercih edilmiştir. Anlatı analizi insanların deneyimlerini derinlemesine anlamak, insan eylemini tanımlamak için anlatılardaki hikâyeleştirmeleri kullanmaktadır. Bu yöntemin amacı, bir katılımcının deneyimini detaylandıran bir anlatı inşa etmektir (Polkinghorne, 1995; Larsson & Sjöblom, 2010). Anlatı araştırmalarında; alan notları, günlük kayıtları, görüşme, hikâye anlatma, yeniden hikayeleştirme, sözel tarih, mektup yazma otobi-yografik ve biyografik yazı ve diğer alıntılar veri kaynağıdır (Büyüköztürk vd., 2008, ss. 286-287).

Bu yöntemde esas olan insanların anlattığı hikayelendirilmiş yaşantıları dinleyerek bunların ne anlama geldiğini araştırmaktır. Burada toplumsal gerçeklik ile nasıl yüzleşildiği, onun nasıl anlamlandırıldığı anlatılardan hareket ile analiz edilebilmektedir. Bir konunun nasıl anlatıldığı, bu anlatma biçiminin önemli olup olmadığı hakkında da fikir edinebilmek mümkündür. Anlatılara ulaşabilme sürecinin uzun zaman alması, örneklemin büyüklüğüne de bağlı olarak yaşanan zorluklardandır. Bu sebeple bu yöntemde genellikle daha küçük örneklemeler tercih edilmektedir. Hayat tecrübeleri genellikle kendi içinde tekilliğe ve özgünlüğe sahip olduğu için bir dönem yaşanan tecrübeler bir sonraki dönemde rastlamak mümkün olmamaktadır.

Araştırmanın çalışma grubunu 15 Temmuz gecesi darbe girişimine direniş gösteren kadınlar oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği ile Anadolu Ajansının 15 Temmuz gecesi haberleri ile İstanbul ve Ankara'da direniş gösteren 6 kadın gazi seçilmiştir. 15 Temmuz gecesi kadın direnişinin haber metinlerindeki aktarımı için Anadolu Ajansının seçilmesi; resmî bir haber ajansı olması, dolayısıyla "resmî/hâkim toplumsal hafıza" inşasını temsil etmesi bakımından bilinçli bir tercih olmuştur.

Bu ikili örneklem seçimi toplumsal hafızanın tekil ve homojen bir bütün olmayıp farklı iktidar konumlarından üretilen, zaman zaman birbiriyle gerilim içinde bulunan

çoklu katmanlardan oluştuğu varsayımına dayanmaktadır (Halbwachs, 1992). Bu çerçevede Anadolu Ajansı haberleri, resmî/hâkim hafızanın kurumsal düzeyde, söylemsel inşasını temsil ederken kadın gazilerin kendi düşüncelerini içeren anlatıları, Foucault'nun (1977) karşı-hafıza kavramı ve Butler'ın (1990) performatif özne anlayışı bağlamında, öznenin kendi deneyimini bizzat anlatma edimi yoluyla kurucu bir konuma yerleştiği alternatif bir hafıza katmanı olarak ele alınmaktadır.

Kadın gazilerden oluşan örneklem seçiminde ise “gazilik ünvanı almış olma”, “15 Temmuz gecesi fiilen direnişte yer alma”, “anlatısının kamuya açık bir medya kaydında yer alması” gibi şartlar dikkate alınmıştır. Veri toplama aşamasında; medya kanallarında yer alan röportaj, belgesel ve anlatıların yer aldığı videolara Youtube üzerinden ulaşılmıştır. Videoların ses kayıtları alınmış ve deşifreleri gerçekleştirilmiştir. Deşifre edilen bulgulardan öncelikle açık kodlama ile ilk kod listesi çıkarılmış, sonra bu kodlar kavramsal yakınlıklarına göre gruplandırılmıştır. Gerek Anadolu Ajansı haberleri ve gerekse de kadın gazilerin 15 Temmuz gecesi ile ilgili anlatıları analiz edilmiştir. Polkinghorne'un (1995) ayrımı temel alınarak anlatıların paradigmatic analizi yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımda amaç, katılımcı anlatılarından yeni bir hikâye inşa etmek değil, anlatılar arasında tekrar eden kavram, metafor ve vurguları tematik olarak belirlemek ve bunları toplumsal hafızanın inşası bağlamında yorumlamaktır.

Bu analizde gerek medyanın kadın gazilerin direnişini anlatırken kullandıkları kavram ve metaforlara, gerekse de kadın gazilerin 15 Temmuz gecesi direniş anlatılarında o gece ve yaralanmaları ile birlikte ilerleyen süreçle ilgili düşüncelerini ifade ederken yaptıkları vurgulara göre temalar belirlenmiştir. Kodlama sürecinde elde edilen veriler arasında en yüksek tekrar sıklığına sahip beş tema belirlenmiştir: (1) Tarihsel süreklilik teması; kadın direnişçilerin Kurtuluş Savaşı'nın kadın kahramanlarıyla (Nene Hatun, Şerife Bacı, Kara Fatma) doğrudan özdeşleştirildiği ve “sancağı devralma”, “altın harflerle yazdırma” gibi kalıp ifadelerle hem haber metinlerinde hem de gazi anlatılarında defalarca yinelenmiştir. (2) Mekânsal direniş teması; Boğaziçi Köprüsü başta olmak üzere Saraçhane, Genelkurmay Başkanlığı ve Gölbaşı Özel Harekât Daire Başkanlığı gibi coğrafi noktaların birer hafıza mekânına dönüştürülerek anlatılarda tekrarlandığı görülmüştür. (3) Annelik ve vatan savunuculuğu teması; kadınların ev içi rollerini (anne, eş) terk ederek kamusal alanda “vatanın anası” kimliğiyle konumlandırılması biçiminde hem kurumsal hem bireysel anlatılarda öne çıkmıştır. (4) Şehadet ve kutsallaştırma teması; abdest alma, sela duyma, tekbir getirme ve bayrak metaforu gibi dinî-millî sembollerin yoğun kullanıldığı, özellikle gazi tanıklıklarında baskın bir kod olarak belirmiştir. (5) Son olarak da beden inşası teması; “tanklara/kurşunlara göğüs germe” biçimindeki kalıplaşmış ifadenin gerek haber metinlerinde gerek sözlü anlatılarda, neredeyse deşifmeden tekrarlandığı anlaşılmıştır.

Araştırmanın diğer nitel araştırmalarda olduğu gibi bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle medyada kadın direnişinin nasıl yer aldığı konusundaki bulgular tek

bir medya kuruluşunun örneklemlğinde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışma, kasıtlı olarak resmî/hâkim medya temsili (Anadolu Ajansı) ile birincil tanıklık anlatılarını (gazi görüşmeleri) karşılaştırmalı ele almayı amaçladığından diğer medya kuruluşları ve sivil toplum anlatıları kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca kadın gaziler ile birlikte 15 Temmuz gecesi kadın şehitlerin ailelerinin düşüncelerine ya da direnişe katıldığı hâlde yaralanmayan kadınların anlatılarına yer verilmemiştir. Anlatı analizinin doğası gereği örnekleme sınırlı tutmak, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği açısından da gerekli görülmüştür.

Bulgular ve Analiz

Araştırmanın örnekleme iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Anadolu Ajansı tarafından 15 Temmuz darbe girişimi sonrası farklı tarihlerde yayımlanan dört haber analiz edilmiştir. İkinci olarak 15 Temmuz 2016 gecesi İstanbul ve Ankara'da darbe girişiminin ilk saatlerinde direniş için evinden çıkmış ve gazi olmuş 6 kadının ilerleyen dönemlerde medyada yer alan röportajlarındaki anlatıları analiz edilmiştir. Bu röportajlara Youtube üzerinden ulaşılmıştır.

15 Temmuz'da Direniş Gösteren Kadınlar ile İlgili Haberler

Araştırmanın örnekleminin birinci bölümünü oluşturan Anadolu Ajansının 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında farklı zamanlarda yayımladığı dört haber metnine Google arama motorunda "15 Temmuz, kadın, Anadolu Ajansı" kelimeleri ile arama yapılarak ulaşılmıştır. Darbe gecesi halkın direnişini konu edinen, kadın ve erkeklerin direnişlerine bir arada yer veren başka haber metinleri bulunmaktaysa da araştırmada sadece kadın direnişini konu edinen haber metinlerine yer verilmesi gerekmiştir. 2016-2023 yılları arasında yayımlanan bu haber metinleri, 15 Temmuz darbe girişimini ve bu süreçte kadınların rolünü toplumsal hafıza ve millî kimlik inşası çerçevesinde, destansı bir anlatıyla sunmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden anlatı analizi yaklaşımıyla, bu metinlerdeki olay örüntüsü, karakterizasyon ve tematik yapı ilgili başlıklar altında analiz edilmiştir.

Tablo 1. 15 Temmuz Kadın Direnişİ ile İlgili Anadolu Ajansı Haber Listesi

Yayımlanma Tarihi	Haber Başlığı	Web Linki
10 Ağustos 2016	Tanklara, tüfeklere meydan okuyan kadınlar	aa.com.tr/tr/turkiye/tanklara-tufeklere-meydan-okuyan-kadın-lar/625957
11 Temmuz 2017	15 Temmuz'un kadın kahramanları	aa.com.tr/tr/turkiye/15-temmuzun-kadın-kahramanları/858754
16 Temmuz 2022	15 Temmuz'da köprüdeki direnişin öncülerinden olan gazi o anları anlattı	aa.com.tr/tr/gundem/15-temmuzda-koprudeki-direnisin-on-culerinden-olan-gazi-o-anları-anlattı/2637931
15 Temmuz 2023	15 Temmuz'un kadın kahramanları unutulmuyor	aa.com.tr/tr/gundem/15-temmuzun-kadın-kahramanları-unutulmuyor/2944563

Tarihsel Süreklilik ve "Kahraman" Arketipi

Anadolu Ajansının 15 Temmuz darbe girişimi sonrası yayımladığı haber metnlerinin en belirgin özelliği, 15 Temmuz'daki halk direnişini Türk tarihinin binlerce yıllık direniş zincirinin bir halkası olarak sunulmasıdır. Haberlerde 15 Temmuz'da direniş gösteren kadınlar, Nene Hatun, Şerife Bacı ve Kara Fatma gibi Kurtuluş Savaşı figürlerinin doğrudan mirasçıları olarak aktarılmaktadır. Bu durum, hafızanın kopuklukları reddederek bir "direniş zinciri" kurma işlevini yansıtmaktadır:

"FETÖ mensuplarının darbe girişiminde bulunduğu 15 Temmuz'da evlerinde duramayıp sokaklara çıkan kadınlar, Nene Hatun'u aratmayan büyük cesaret sergileyerek, Türk kadınının korkusuzluğunu gözler önüne serdi... Türkiye'nin birlik ve beraberliğini bozmaya çalışan Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensuplarının darbe girişimini püskürtmek amacıyla 15 Temmuz'da evlerinde oturmak yerine sokağa çıkmayı tercih eden kadınların kahramanlık hikâyeleri, Türk kadınının korkusuzluğunu, vatani için neler yapabileceğini ortaya koydu..."

"Darbe gecesinin cesur kadınları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki kahramanlıklarıyla tarihe geçen Nene Hatun, Kara Fatma, Şerife Bacı gibi kadınların hikâyelerini aratmayan destanlar yazdı."

"Kurşunlara göğüs geren kahraman kadınlar, bir an bile tereddüt etmeden vatan uğruna can verdi, yaralandı. İşte o kahraman kadınlar..."

Kadınların bu tarihî şahsiyetlerden “sancağı devraldığı” ve onu “yere düşürmediği” vurgulanarak tarihsel bir süreklilik inşa edilmiştir. Bu, toplumsal hafızadaki “kutsal savunma” imgesinin günümüze aktarımını hatırlatmaktadır; aynı zamanda Halbwachs’ın vurguladığı geleneğin icadı ve hafızanın kuşaklar arası akışkanlığına örnektir. Burada “sancak” metaforu öne çıkarılmaktadır. Ayrıca “Türk ve dünya tarihine adını altın harflerle yazdırmak” millî mücadele anlatılarının yeniden üretiminde işlevselleştirilen başlıca metaforlardan biridir. Cümle içinde kullanılan bu ifade 15 Temmuz direnişinin geçmişte savaş ortamındaki kadın aktörlerin bugün de varlığını sürdürdüğü, dolayısıyla bu anlatılarda tarihsel sürekliliğin belirgin bir biçimde haber metinlerine yansıtıldığı görülmektedir:

“FETÖ’nün darbe girişimi sırasında büyük cesaret örneği sergileyen kadınlar, Kurtuluş Savaşı yıllarında gösterdikleri kahramanlıklarla tarihe isimlerini altın harflerle yazdıran Nene Hatun, Şerife Bacı ve Kara Fatma’nın sancağını yere düşürmedi.”

“Fetullahçı Terör Örgütü’nün 15 Temmuz’daki hain darbe girişimi sırasında alanlara çıkarak cuntacılara karşı en ön saflarda tanklara ve kurşunlara göğüslerini siper ederek şehadete ulaşan ya da gazi olan kadınlar, Kurtuluş Savaşı’nın kadın kahramanlarının mücadelesini aratmayan cesaretleriyle Türk ve dünya tarihine isimlerini altın harflerle yazdırdı.”

Halbwachs’a göre toplumsal hafıza, geçmişi olduğu gibi değil, toplumsal grubun bugünkü kimliğini pekiştirecek şekilde muhafaza eder. İncelenen metinlerde 15 Temmuz, Kurtuluş Savaşı ile ilişkilendirilerek kolektif hafızada yeni bir millî destan olarak konumlandırılmaktadır.

Mekânsal Direniş ve Hafıza Mekânları

Toplumsal hafızada soyut kavramlar somut mekânlarda sabitlenmekte ve böylece kalıcı hâle gelmektedir. Metinlerde direnişin gerçekleştiği fiziksel mekânlar, sadece olay yeri değil, birer hafıza mekânı olarak inşa edilmektedir. Haber metinleri, direnişi belirli alanlar üzerinden hikâyeleştirerek bu noktaları birer “hafıza mekânı” hâlinde aktarmaktadır. Boğaziçi Köprüsü (15 Temmuz Şehitler Köprüsü), Genelkurmay Başkanlığı önü, Saraçhane ve Gölbaşı Özel Harekât Daire Başkanlığı; kadınların bedenlerini siper ettiği mekânlar olarak sunulmuştur. Özellikle Tayyar Rahmiye Hanım’ın mezar taşı üzerindeki dizeler, hafızanın somut bir mekân (kabir) üzerinden gelecek nesillere nasıl aktarıldığını gösteren bir anlatı ögesidir. Ayrıca kadınların darbe gecesi “tankın önüne siper olması” bu mekânların direniş anlatısındaki sembolik değerini vurgulamaktadır:

“Yarınların sahibi ey gençlik/İyi tanı, ebedi sükunetle bu mezarda yatan/Hak için, bayrak için canın feda edip/Armağan etti bize bu mukaddes vatani....” Kurtuluş Savaşı yıllarında verdiği mücadeleyle Türk kadın kahramanlarının simgelerinden Tayyar

Rahmiye Hanım'ın mezar taşında yazılı bu mısralarda olduğu gibi, Türk kadınları 97 yıl sonra yine canlarını feda edip mukaddes vatanlarına sahip çıkarak gelecek nesillere onurlu bir miras bıraktı."

"...Darbecilerin en ağır saldırılarından birinin yapıldığı Ankara Gölbaşı'nda yer alan Özel Harekât Daire Başkanlığına yönelik saldırıda polisler Zeynep Sağır, Sevdâ Güngör, Kübra Doğanay, Demet Sezen, Cennet Yiğit ve Gülşah Güler, 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nde Ayşe Aykaç, Sevgi Yeşilyurt, Esenler'de Türkan Türkmen Tekin, Genelkurmay Başkanlığı önünde de Yıldız Gürsoy şehit olarak Nene Hatun'dan devraldıkları sancağı yere düşürmedi."

"Darbe girişiminde cuntacı askerlere karşı siper olan kadınlardan birçoğu gazi olurken 11'i şehit düştü. Bir an bile düşünmeden, FETÖ'cülere karşı, canları pahasına, omuz omuza mücadele eden kadınlar, cesaret ve vatan sevgisi örneği sergiledi."

"Darbeci askerlerin ele geçirmeye çalıştığı Boğaziçi Köprüsü, Saraçhane'deki İstanbul Büyükşehir Belediyesi Binası, Atatürk Havalimanı, Sarıyer'deki Borsa İstanbul binası ve Esenler Atışalanı'na yürüyen kadınlar, âdeta kara gecenin ışığı oldu."

"Bazı kadınlar darbeci askerleri durdurmak için tankın önüne siper olurken, bazıları milletin bağrından çıkan askerlerin vatandaşına kurşun sıkamayacağına olan inancıyla yürüyüşüne devam ederken açılan ateş sonucu hayatını kaybetti ya da yaralandı."

"Kastamonulu 44 yaşındaki Ayşe Aykaç, 15 Temmuz'daki darbe girişimi sırasında eşiyle gittiği Boğaziçi Köprüsü'nde (15 Temmuz Şehitler Köprüsü) şehit oldu.15 Temmuz Şehitler Köprüsü'ne gitmeye çalışan Aykaç çifti, Altunizade'ye gelince araçlarından inerek, darbeci hainleri önlemek için köprüye doğru yürüdü. Ayşe Aykaç, köprüye girişte darbeci askerler tarafından vatandaşların üzerine açılan ateş sonucu hayatını kaybetti. Köprüye ön saflarda yürüyen ekibin arasında bulunan Ayşe Aykaç, 4 çocuk annesiydi."

"...Darbeci askerlerin ele geçirmeye çalıştığı Boğaziçi Köprüsü, Saraçhane'deki İstanbul Büyükşehir Belediyesi Binası, Atatürk Havalimanı, Sarıyer'deki Borsa İstanbul binası ve Esenler Atışalanı'na yürüyen kadınlar, adeta kara gecenin ışığı oldu."

Özel Alandan Kamusal Alana Geçiş ve "Vatan Anası" Olmak

Haber metinlerindeki anlatılar, kadınların geleneksel toplumsal rollerinden (anne, eş, ev hanımı) vatan savunuculuğuna geçişini önemli bir eşik olarak aktarmaktadır. Kadınların 15 Temmuz gecesi "eşlerini, evlatlarını ve sevdiklerini geride bırakarak" sokağa çıkması, anlatıda fedakârlığın en üst noktası olarak işlenmektedir. Safiye Bayat'ın

tek başına tanka direnmesi ve Fikriye Temel'in elindeki sopayı direnişinde silah olarak kullanması gibi unsurlar, darbe girişimine direnen kadınların birer "kahraman"a dönüşüm sürecinin ifadesidir. Bu durum kadının toplumsal hafızadaki "şefkatli anne" rolünü "korkusuz savaşçı" rolüyle birleştirmektedir. Burada özel alandan kamusal alana geçişte ev içi rollerin kamusal alana aktarımı söz konusudur.

"Kalkışmayı televizyondan öğrenen ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısı üzerine çocuklarıyla vedalaşarak sokağa çıkan korkusuz kadınlar, darbe gecesi erkeklerle ön saflarda mücadele etti..."

"Bazı kadınlar darbeci askerleri durdurmak için tankın önüne siper olurken, bazıları milletin bağrından çıkan askerlerin vatandaşına kurşun sıkamayacağına olan inancıyla yürüyüşüne devam ederken açılan ateş sonucu hayatını kaybetti ya da yaralandı."

"Ev hanımı 75 yaşındaki Fikriye Temel, FETÖ mensubu askerlerin darbe girişimi haberini alır almaz kızı Nimet Temel ile sokağa çıktı. Dört çocuk annesi Temel, eline aldığı sopasıyla, darbecilere karşı mücadele etmek için Boğaziçi Köprüsü'ne gitti..."

"Cesur kadınlar, darbeci askerlere bir anne şefkatiyle yaklaşip onları yaptıklarının "vatan hainliği" olduğu konusunda da ikna etmeye çalıştı. Sokağa çıkan bazı kadınlar ise kalkışmacı hainler tarafından mücadelenin başında vuruldu."

Şehadet, Miras Bırakılan Onur ve Hafızanın Geleceğe Aktarımı

Haber metinlerindeki anlatılarda şehadet ya da gazilik trajik bir kayıp olarak değil, aksine "tarihe altın harflerle yazılan bir zafer" olarak aktarılmaktadır. Direniş sırasında vurulan kadınların şehitliği, "vatan, bayrak ve hak yolunda verilen birer hediye" olarak nitelendirilmiştir. Şehit kadınların isimlerinin "altın harflerle yazılması" ve "gelecek nesillere onurlu bir miras" olarak sunulması, toplumsal hafızanın gelecek nesilleri de kapsayacak şekilde kurgulandığını düşündürmektedir. Ayrıca anlatılarda toplumsal hafızanın en önemli işlevlerinden olan kimlik aktarımı da sözkonusudur:

"Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) 15 Temmuz'daki hain darbe girişimi sırasında alanlara çıkarak cuntacılara karşı en ön saflarda tanklara ve kurşunlara göğüslerini siper ederek şehadete ulaşan ya da gazi olan kadınlar, Kurtuluş Savaşı'nın kadın kahramanlarının mücadelesini aratmayan cesaretleriyle Türk ve dünya tarihine isimlerini altın harflerle yazdırdı".

"Yarınların sahibi ey gençlik/İyi tanı, ebedi sükunetle bu mezarda yatan/Hak için, bayrak için canın feda edip/Armağan etti bize bu mukaddes vatanı...." Kurtuluş Savaşı yıllarında verdiği mücadeleyle Türk kadın kahramanlarının simgelerinden Tayyar Rahmiye Hanım'ın mezar taşında yazılı bu mısralarda olduğu gibi, Türk kadınları 97

yıl sonra yine canlarını feda edip mukaddes vatanlarına sahip çıkarak gelecek nesillere onurlu bir miras bıraktı.”

Direnişin Cinsiyetsizleşmesi ve Demokrasi Zaferi

Analiz edilen haber metinleri, erkek egemen bir mücadele alanının kadınların katılımıyla “millî birliğe” dönüştürüldüğüne dikkat çekmektedir. Kadınların “erkeklerle ön saflarda” mücadele etmesi, Türk kadınlarının dünyaya demokrasiyi sahiplenişlerini göstermesi, yerel bir direniş tecrübesini evrensel bir demokrasi anlatısına dönüştürmektedir. Bu durum, hafızanın sadece ulusal değil, küresel bir meşruiyet zemini arayışını da yansıtır.

“Kalkışmayı televizyondan öğrenen ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın çağrısı üzerine çocuklarıyla vedalaşarak sokağa çıkan korkusuz kadınlar, darbe gecesi erkeklerle ön saflarda mücadele etti.”

“Türk tarihindeki mücadelelerde olduğu gibi FETÖ’nün hain darbe girişimi sırasında da cuntacılar karşı alanlarda en ön saflarda kadınlar da vardı.”

“Darbeci askerlerin açtıkları ateşe karşı bir an bile tereddüt etmeden geride eşlerini, evlatlarını ve diğer sevdiklerini bırakarak kanlarını döken 15 Temmuz’un kahraman kadınları, dünyaya da demokrasiye nasıl sahip çıktıklarını gösterdi.”

“Darbe girişimi sırasında büyük cesaret ve mücadele örneği sergileyen kahraman kadınlar, Türk tarihine isimlerini altın harflerle yazdırarak gelecek kuşaklara onurlu bir miras bıraktı.”

Sonuç olarak Anadolu Ajansının yayımladığı haber metinlerindeki anlatılarda 15 Temmuz bir olaylar dizisi olarak değil; mitolojik, tarihsel ve ahlaki referanslarla örülmüş bir “millî destan” olarak kurgulanmaktadır. Kadınlar bu anlatıların genelinde, geçmişten geleceğe köprü kuran güçlü bir “sembolik aktör” konumundadır.

Devletin resmî haber yayın organı olarak Anadolu Ajansının 15 Temmuz gecesi ile ilgili haberlerinde toplumsal hafıza; tarihsel süreklilik ve kahramanlık metaforu, Nora’nın hafıza mekanları, özel alandan kamusal alana hızlı geçiş ile vatan anneliği, şehadet, geleceğe onur ile bırakılan miras gibi metaforik söylemler üzerinden analiz edilmiştir. Aynı zamanda bu haberlerde kadın direnişini iletişim kuramları açısından da analiz etmek mümkündür. Burada Goffmann’ın Çerçeve Analizi(1974), Entman’ın Çerçeveleme Kuramı (1993) ve Hall’ün Kodlama/Kod Çözümü (1973) kuramsal temellendirme açısından önemlidir. Goffman’ın çerçeveleme analizinde kullandığı anahtarlar/ dönüştürme kavramı ev hanımı bir kadının sokağa çıkması kahramanlık metaforu ve destansı bir mücadele ile anahtarlanmış/aktarılmıştır. Goffmann’ın kavramı sosyal bilimlere aktarması ile öne çıkan Çerçeveleme Analizi (1993) Entman’ın kuramsal açıklama

maları ile iletişim alanında etkili hâle gelmiştir. Entman'ın çerçeveleme kuramı doğrultusunda haber metinlerine bakıldığında Anadolu Ajansı haberlerinin, kadın direnişini “tarihin devamı” çerçevesiyle sunduğu ve bu çerçevenin toplumsal hafızayı belirli bir yönde inşa ettiği görülmektedir. Çerçeveleme kuramında tanımlama, nedensellik atfetme, ahlakî değerlendirme ve çözüm önerisi olmak üzere dört unsur bulunmaktadır. Anadolu Ajansının haberlerindeki anlatılarda FETÖ'nün hain darbe girişimi problem olarak tanımlanmış, direniş için sokağa çıkmak meşru savunma olarak aktarılmıştır. Nedensel yorum olarak ise kadınların cesaret göstermeleri bireysel bir çaba değil de Nene Hatun, Kara Fatma gibi tarihsel arketiplerden devralınan kolektiviteye vurgu yapılan rolün bir gerekliliğidir. Ahlaki değerlendirme; direniş sonucunda şehitlik mertebesi bir kayıp değil, bir ödül ya da zafer olarak kodlanmasına karşılık gelmektedir. Çözüm önerisi ise geçmişten devralınan mirası yaşatma ve bu onurun gelecek nesillere taşınması olarak kodlanmıştır. Aynı zamanda direnişçi kadınların anneliğe vurgu yapmaları, namaz kılmaları, evden sokağa çıkmaları gibi anlatılar, vatansever kadın imgesinin aynı zamanda geleneksel kültüre eklemlenmiş ahlaki kimlik ile uyumlu biçimde çerçevelenerek aktarılmaktadır.

Hall'e göre kodlayıcı kurum, mesajı toplumda yerleşik “egemen kültürel düzen” üzerinden inşa etmektedir. Buna göre Anadolu Ajansı, Kurtuluş Savaşı'na ait mevcut ulusal-tarihsel kodları (sancak, şehadet, kahramanlık) yeniden etkinleştirerek 15 Temmuz olayını önceden meşrulaştırılmış bu koda eklemlenmektedir. Bu süreçte Anadolu Ajansının haber metinleri, kadınları kurucu ve vatansever özneler olarak okumaya yönelik tek bir anlam örüntüsü sunmaktadır. Kullanılan söylem kuramsal olarak çok anlamlılığa açık olsa da yoğun bir kelime dağarcığı (destan, altın harfler, şehadet...) bu çok anlamlılığı tek bir baskın okumaya doğru yöneltmektedir.

Söz konusu kuramlar, birbirini tamamlayan üç farklı analiz katmanı oluşturmaktadır. Goffman'ın çerçeveleme analizi 15 Temmuz'un direniş anlatılarının (tarihsel tecrübenin epik bir üslup ile aktarımı) dönüşümünü, Entman'ın modeli bu dönüşümün hangi işlevsel bileşenlerden (problem tanımı, nedensel yorum, ahlaki değerlendirme, çözüm önerisi) oluştuğunu, Hall'ün kodlama kuramı ise bu dönüşümün hangi kurumsal aktör tarafından ve hangi ideolojik kod üzerinden üretildiğini açıklamaktadır. Bu anlamda mekânsal direniş için Entman'ın seçme/belirginleştirme kavramı, kahramanlaştırma süreci için Goffman'ın anahtarlama kavramı, kurumsal sesin niteliği için Hall'ün kodlama kavramı, haber metinlerinin analizinde karşılık bulmaktadır.

15 Temmuz Gecesi Kadın Gazilerinin Direniş Anlatıları

Araştırmanın örnekleminin ikinci bölümünü, 15 Temmuz 2016 gecesi darbeye karşı direniş gösteren kadınların Youtube'da yer alan televizyon kanallarındaki röportajları ve belgesellerdeki anlatıları oluşturmaktadır. Medyada anlatılarıyla sık sık yer alan altı

kadın gazinin (Safiye Bayat, Ayla Kasarcı, Vahide Şefkatlioğlu, Derya Ovacıklı, Nebahat Topaloğlu, Advieye Gül İsmailoğlu) darbe gecesi yaşadıkları, mücadelelerinin nasıl kolektif bir direnişe dönüştüğünü göstermektedir. Bu anlatılardaki olay örüntüsü, karakterizasyon (askerlerin “canı” veya “aldatılmış” olarak kodlanması), metaforlar (bayrak, ezan, şehadet) ve tematik yapı ilgili başlıklar altında analiz edilmiştir.

Tablo 2. 15 Temmuz Kadın Gazileri Video Kaynak Listesi

Video İsmi	Video Linki	Tarih
Demokrasi ve Millî Birlik Uğrunda: 15 Temmuz Gazisi Derya Ovacıklı Belgeseli	https://www.youtube.com/watch?v=3TN7CNePCuA	13.07.2021
Kadın Öğretmen Akıncı'da Halka Siper Oldu (Derya Ovacıklı)	https://www.youtube.com/watch?v=d0j_Yt04o80	27.07.2016
Safiye Bayat Röportajı/Görüntüleri	https://www.youtube.com/watch?v=zPz37IIW__M	23.07.2016
Köprüde Tanklara Karşı Duran Kahraman Safiye Bayat TVNET'e Konuştu	https://www.youtube.com/watch?v=LWJkbFGzV_I	11.07.2022
15 Temmuz Gazisi O Kara Geceyi Anlattı (Advieye Gül İsmailoğlu)	https://www.youtube.com/watch?v=L-2MtwRqFGV4	14.07.2023
Kanlı Geceyi Şanlı Geceye Çevirdik (Vahide Şefkatlioğlu)	https://www.youtube.com/watch?v=EvyfJXJrUQc	11.11.2017
15 Temmuz'un Kadın Gazisi Nebahat Topaloğlu	https://www.youtube.com/watch?v=D-jaRRDvZIV0	17.08.2017
Gazi Ayla Kasarcı ve Yasin Kasarcı	https://www.youtube.com/watch?v=0Z-HyNcrTS5o	27.06.2020

Mahrem Alandan Siyasal Alana Geçiş

Anlatıların başlangıç noktası genellikle “darbe girişimi haberini alma ve harekete geçme” anlarıdır. Bu aşama, anlatıda gündelik hayatın sürdürüldüğü ev içi alanın terk edilip kadın olarak siyasal bir özneye dönüşülen o eşiğin aşılması sürecidir. Safiye Bayat, darbe haberini alınca herkesin yaptığı gibi markete stok yapmaya veya bankaya para çekmeye gitmemiş, doğrudan direnişin başladığı mekâna yönelmiştir.

“Televizyonda duydum Boğaziçi Köprüsü kapatılmış diye... Hemen televizyonu kapattım. Hırkama, sırt çantamı, alabileceğim herşeyi aldım. Sonrasında yola çıktım... Ben daha haberleri çok net dinlemeden...işte mesajlar geldi, demek ki senin sokaklara çıkman lazım olağanüstü bir hâl var, olayın vahametini öğrenmen lazım...”

Vahide Şefkatlioğlu, gündelik hayatında ürkek bir insan olduğunu, küçük bir kavga bile elinin ayağının titrediğini ancak o gece içine “iman gücü” gelmesiyle gözünün hiçbir şeyi görmediğini anlatır.

“Ben direkt koridora koştum, üstümü giydim, eşime ben çıkıyorum dedim. Ben gerçekten çok korkak bir insanım, hiç cesaretli bir insan değilim. Küçük bir kavga olsa bile eli ayağı titreyen bir insanım. O gün gözüm hiçbir şeyi görmedi. İçimize Allah öyle bir iman gücü verdi ki gözümüz hiçbir şeyi görmedi.”

Nebahat Topaloğlu, haberden sonra “başörtüsünü taktığı gibi, terlikleriyle” kendini sokağa atmıştır. Gaziler her ne kadar bu darbe girişimine hazırlıksız yakalanmışsa da büyük bir kararlılıkla sokağa çıkmışlardır.

“Burada bayrağını seven herkes kendini sokaklara attı, konu vatandı konu milletti konu şehit kanlarıyla sulanmış toprak parçalarını korumaktı. Başörtümü alıp terliği giydiğim gibi kendimi dışarı attım.”

Toplumsal Hafıza ve Tarihsel Süreklilik

Kadın gaziler, anlatılarını kurarken sadece o geceyi değil, geçmişteki travmaları ve tarihsel kahramanlıkları da referans göstererek anlatıyı bir süreklilik içine yerleştirmektedirler.

Geçmişte yaşanan bölgesel savaş ve travmaların etkisiyle anlatılarda sürekli bir “Suriye, Irak veya Mısır olma korkusu” hâkimdir. Gaziler, o gece sokağa çıkmazlarsa ülkenin bir “kan gölüne” döneceği endişesiyle hareket etmişlerdir:

“Ben telefonu açtım kız kardeşim abla darbe olmuş haberin var mı dedi? Benim aklıma direkt Suriye geldi. Biz de Suriye gibi olacağız diye düşündüm. Uyandım, ağlamaya başladım. Ülke elden gidiyor dedim. Eşime ‘Mehmet darbe olmuş haberin var mı?’ dedim. ‘Ne darbesi, deli misin sen?’ dedi. Eşim televizyonu açtı. Ben direkt koridora koştum, üstümü giydim, eşime ‘Ben çıkıyorum’ dedim.”

Toplumsal hafızada geçmiş darbelerin izleri, özellikle de 1980 darbesine dair aile büyüklerinden duyulan hikâyeler, direnişin motivasyon kaynaklarından biri olarak aktarılmaktadır.

“Eskiden dinledik seksenli darbelerin ne olduğunu, sokaklarda insanların birbirini vurduğunu, askerın vurduğunu... Çok acı çektim yerde sürünürken Yarabbi dedim kimin mermisi bu dedim... Acaba hangi yüz merak ettim ve kıpırdayamıyorum.”

“Darbe oldu deyince ben çok etkilendim. Çünkü anne babamız bize darbenin iyi bir şey olmadığını anlattılar, duyunca çok etkilendim, duygularımı tarif edemiyorum. Sonra hazırlanıyorum bir taraftan da istişare ediyorum duyduklarımız doğru mu diye araştırıyorum.”

Mekânsal Direniş ve Hafıza Mekânları

Anlatılarda yer alan mekânlar (Boğaziçi Köprüsü, Saraçhane ve Atatürk Havalimanı) yalnızca olayın fiziksel olarak gerçekleştiği alanlar olmaktan çıkarak gaziler tarafından anlam yüklenen ve kutsallaştırılan birer “hafıza mekânı”na dönüştürülmektedir. Boğaziçi Köprüsü, Safiye Bayat’ın anlatısında askerlerle doğrudan karşı karşıya geldiği, müzakere ve direnişin sahnelendiği, kahramanlık pratiğinin somutlaştığı mekân olarak aktarılmaktadır. Saraçhane ise Advie Gül İsmailoğlu ve Ayla Kasarcı gibi gazilerin anlatılarında farklı bir anlamsal işlev üzerinden anılmaktadır. Bu mekân, selaların duyulduğu yaşamla ölüm arasındaki sınırın deneyimlendiği, ve böylece soyut bir eşiğin somut bir mekân ile eşleştirildiği bir alan olarak ifade edilmektedir:

“Vurulduğum yere baktığımda hem üzüntü hem gurur duyuyorum. Bir senedir çok ağır bedeller ödedik. Bu ödediğimiz bedellerden yüksünmüyoruz. Bizim aldığımız her yara bizim şerefimiz. Biz o gece vatani korumak için çıktık vurulduk. Yaşam ile ölüm arasında o ince çizgideydik. Yaşarken okunan selalarımızı duyduk. Ve hiç düşünmeden şehadete yürüdük.”

Vahide Şefkatlioğlu Atatürk Havalimanı’na giden yol üzerindeki otoban üzerinde, eşini şehit vermesi ve kendi bacağını kaybetmesine rağmen anlatısında bu mekânı “vatani onlara teslim etmediğimiz yer” olarak gururla betimlemektedir.

“Biz vatanımızı onlara teslim etmedik. Onlar tankla topla tüfekle geldiler, biz imanla ve bayrak aşkıyla onları alt ettik. Bunu bütün dünya gördü. Bu devlete de, bayrağa da ezana da hiçbir şey olmayacak. Vatan sevdamız olduğu sürece ne ezanımız dinecek, ne bayrağımız inecek. Pişman mısın dediklerinde, asla pişman değilim. Bir daha olsa tekrar çıkarım. Bu vatan için bir kere değil, bin kere ölürüm.”

Hafıza mekânları, toplumsal hafızanın yer aldığı ve sürekli yeniden üretildiği alanlardır. Bu mekânlar, fiziksel boyutları ile birlikte simgesel ve işlevsel nitelik de taşımaktadırlar. Bu çerçevede Boğaziçi Köprüsü direnişin somutlaştığı fiziksel bir mekândır. Safiye Bayat’ın anlatısında ise darbeci askerler ile yüzleşildiği ve müzakerenin gerçekleştiği alandır. Nora’nın vurguladığı işlevsel boyut dikkate alındığında Boğaziçi Köprüsü burada direnişçi kimliğin yeniden üretildiği bir alanı temsil etmektedir. Advie Gül İsmailoğlu’nun anlatısında ise Saraçhane mekânının simgesel boyutunu örneklemektedir. Selaların duyulduğu, yaşam ile ölüm arasındaki sınırın deneyimlendiği bir eşiği temsil etmektedir. “Şehadet” söylemi ise bu mekânı dinî ve millî kodların iç içe geçtiği

kutsal bir alana taşımaktadır. Vahide Şefkatlioğlu'nun anlatısında otoban eşinin şehit olduğu ve bacağını kaybettiği hâlde “yas mekânı” olarak değil, “vatanın teslim edilmediği yer” olarak aktarılmaktadır. Bu anlatı, Nora'nın önemli vurgularından biri olan hafıza mekânlarının yeniden anlamlandırılması işlevini doğrulamaktadır. Travmatik bir tecrübe zafer anlatısına dönüştürülerek mekânla ilişkilendirilmektedir.

Özetle Boğaziçi Köprüsü, Saraçhane ve Atatürk Havalimanı, kadın gazilerin anlatılarında Nora'nın kavramsallaştırdığı hafıza mekânlarına dönüşmektedir. Bu mekânlar, kimliğin, inancın ve vatanseverliğin görünürlük kazandığı kutsal referans noktaları olarak yeniden üretilmektedir. Kadın gazilerin anlatılarında Nora'nın öne sürdüğü mekânın üç boyutu bir arada görülmektedir. Hafıza mekânları olarak fiziksel boyutta köprü, otoban ve meydan somut direniş alanları olarak anlam kazanırken simgesel boyutta şehadet, direniş ve zafer anlatısıyla kutsallaştırılmakta; işlevsel boyutta ise kolektif belleğin aktarıldığı ve yeniden üretildiği mekânlara dönüşmektedir.

Kadın Kimliği: Annelikten Vatan Müdaafasına Geçiş

Kadın gaziler, direniş sırasında kadınlık rollerini (özellikle anneliği) direnişlerinde birer ikna aracı olarak kullandıklarını anlatmışlardır. Nebahat Topaloğlu oğluna "Sen en güzel evlatlığı bana evde oturarak (beni durdurmayaarak) yap." diyerek geleneksel annelik rolünü vatan savunmasının gerisinde tutmuştur.

"Başörtümü alıp terliğimi giydiğim gibi kendimi dışarı attım... Yine dedim annelik görevimi orada yapamam diye, sen en güzel evlatlığı bana evde oturarak yap dedim. Biz emniyeti ele geçirecekleri haberini aldık. Silah sesleri gelmeye başladı..."

Safiye Bayat, tankların önündeki askerlere "Ben senin annenim, anneannenim" sözleri ile hitap etmiştir. Burada annelik, askerin şiddetini kırmaya yönelik bir ahlaki otorite aracıdır. Bu durum özel alana ait annelik rolünün direniş sırasında siyasallaşması olarak yorumlanabilir.

Derya Ovacıklı ve Vahide Şefkatlioğlu'nun anlatılarında, kaybedilen uzuvlar veya alınan yaralar birer mağduriyet değil, "vatan için ödenmiş birer bedel" olarak anlatılmaktadır. Advie Gül İsmailoğlu, "bayrakta benim de kanım var" diyerek kadın bedenini hem fedakârlığın hem de vatana aidiyetin taşıyıcısı olarak konumlandırmış, böylece kadın direnişi ile vatan söylemi iç içe geçmiştir. Burada beden sembolik bir konuma sahiptir.

"Vurulduğum yere baktığımda hem üzüntü hem gurur duyuyorum, bir senedir çok ağır bedeller ödedik. Bu ödediğimiz bedellerden yüksünmüyoruz. Bizim aldığımız her yara bizim şerefimiz. Biz o gece vatani korumak için çıktık, vurulduk. Yaşam ile ölüm arasında o ince çizgideydik. Yaşarken okunan selalarımızı duyduk ve hiç düşünmeden şehadete yürüdük."

Şehadet ve Gazilik: Kutsalın Anlatısı

Kadın gazilerin anlatıları; “tekbir, sela, abdest ve bayrak” gibi dinî ve millî simgelerin iç içe geçtiği yoğun bir söylemsel örüntü içermektedir. Sokağa çıkmadan önce “abdest alma ve helalleşme”, direnişe yalnızca siyasi değil aynı zamanda dinî bir anlam yükleyerek kutsallaştırmaktadır. Ayrıca direniş anında okunan selaların “ölmeden kendi selasını duyma” ifadesiyle aktarılması, ölüm ile yaşam arasındaki sınırın dinî bir ritüel aracılığıyla deneyimlenmesinin ve bu deneyimin anlatıda kutsallaştırılmış bir kahramanlık anına dönüştürülmesinin ifadesidir.

“Abdestlerimizi aldık, çıkmadan önce birbirimiz ile helalleştik. Çıkarken ne yaşayacağımız bilmiyorduk, mermi sesleri geliyordu.”

“Yaşam ile ölüm arasında o ince çizgideydik. Yaşarken okunan selalarımızı duyduk. Ve hiç düşünmeden şehadete yürüdük.”

Yaralanma anı ile ilgili anlatılarda, akan kanın bayrağın kırmızı rengiyle özdeşleştirilmesi, bireysel deneyimi aşan bir anlam kurgusu üretmekte ve anlatıyı millî bir mite dönüştürmektedir. Bu metaforik özdeşleştirme, bedensel acının ulusal bir sembolizm aracılığıyla yeniden kodlanmasını ve bireysel bir travmanın kolektif kimliğin kurucu unsurlarından birine dönüştürülmesini sağlamaktadır.

“Çıkmadan anneme, ‘Ölürsek şehit mi olacağız?’ diye sordum. Annem de ‘Biz oraya vatanımız için gidiyoruz, eğer ölürsek şehit oluruz, yaralanırsak da gazi oluruz.’ dedi. Elimizde hiçbir silah yoktu, taş bile yoktu. Biz tekbir getiriyorduk, ‘Asker kışlaya!’ diyorduk. Tek bir küfür bile edilmedi o gece. Ateş etmeye başladılar. Vurulanlar vardı, biz de çöktük... Sonra ayağa kalktık tekrar... Başka yaralanan birinin yanına gitmek için ayağa kalktım. Sırtımda bir sıcaklık hissettim, plastik mermi sandım, G3 mermisi sol kolumdan girmiş. Ağzımdan burnumdan kan geldi yere yığıldım. Sonrasında hiç bayımadım hatta hâlâ kalkıp ileri yürümek istiyordum... Gittikten yarım saat sonra vuruldum. Ben o an sadece dedim ki bu kırmızı beyaz şehitlerin kanından rengini alan bayrağımız da benim de kanım var.. Bu bayrak için ben de kan döktüm. Aylarca tedavim pansumanlarım devam etti. Sonraki yıllarda iki ameliyat daha geçirdim. Şu anda elhamdulillah sağlık olarak iyiyim. Gazi olduğum için çok mutluyum, Rabbime binlerce kez şükürler olsun.”

Kadın gazilerin anlatılarında dikkat çeken detaylardan biri de darbeci askerlerin tanımlanma biçimidir. Gazi kadınlar, ömür boyu “Mehmetçik” diyerek güvendikleri figürlerin kendilerine silah doğrultmasıyla büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Darbeciler anlatılarda “cani”, “satılmış asker”, “katil ruhlu” veya “üniforma giymiş hainler” olarak kodlanmıştır. Bu tanımlama, kutsal Türk askerinin imajını darbeci gruptan ayırmaktadır.

“Şunu sorardım onlara: ‘Neden?’ Çünkü ben otuz sekiz senedir Mehmetçiğime güvenerek Türkiye’de yaşıyorum, birisi güvenilir dediği zaman Müslüman Türk askerine güvenirim. O akşam güvenimi sarstılar, satılmış askerlerdi gözümüzde... Asker kıyafeti giymişlerdi ama kesinlikle Mehmetçik değillerdi.”

Analiz edilen metinlerdeki anlatılar, 15 Temmuz gecesi kadın direnişinin toplumsal hafızada tekil bir olay değil, Türk tarihinin binlerce yıllık direniş zincirinin bir halkası ve tarihsel referanslarla ilişkilendirilmiş bir “millî destan” olarak inşa edildiğini göstermektedir. Bu süreçte kadınlar; Nene Hatun ve Şerife Bacı gibi tarihsel arketiplerin “sancağını devralan” stratejik öneme sahip hafıza aktörleri olarak konumlandırılmış, böylece geçmişten gelen “kutsal vatan müdafaası” günümüze taşınarak sarsılmaz bir tarihsel süreklilik kurgulanmıştır. Kadınların özel alandan ve dolayısıyla geleneksel ev içi rollerinden ani bir karar ile “vatan anası” kimliğine bürünerek kamusal alana geçiş yapması, bedensel bir direniş sergilemesi ve şehitliği tecrübe etmesi, bu alanları toplumsal hafızanın parçası olan yeni hafıza mekânlarına dönüştürmüştür. “Abdest, sela ve bayrak” gibi dinî ve millî sembollerle güçlendirilen bu metinler, bireysel eylemleri millî bir anlatı ile aktararak hem ulusal kimliği pekiştirmekte hem de direnişi gelecek nesillere aktarılabilecek bir miras olarak toplumsal hafızaya işlemektedir.

15 Temmuz gecesi kadın direnişçilerin anlatılarını iletişimsel açıdan Stuart Hall’ün kodlama/kod çözümü yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Kadın gazilerin sözlü tanıklıklarının da bizatihi birer medya metni olarak üretim-dağıtım-tüketim-yeniden üretim döngüsüne tabi olduğunu görünür kılmaktadır. Televizyon röportajları ve belgeseller aracılığıyla kamusal alana aktarılan bu anlatılar, üretim aşamasında belirli kurumsal ve ideolojik kodlarla (dinî-millî sembolizm, kahramanlık metaforu, annelik metaforu) şekillendirilmektedir. Aynı zamanda bu kodlar izleyici tarafından çoğunlukla baskın hegemonik pozisyondan okunmaktadır. Mehmetçik’e duyulan güven, bayrak-vatan sevgisi ve şehadetin kutsallığı gibi göstergeler içinde bulunulan kültürel ortamda erken yaşta öğrenilmiş ve doğal hâle gelmiş kodlardır. Bu bağlamda, gazi anlatılarının “Mehmetçik’ten haine dönüşüm” temasında olduğu gibi askerin kutsallık imgesinin darbeci gruptan ayrılarak yeniden kurulmasını, hâkim ideolojik çerçevenin sarsılmadan korunmasını sağlayan bir kodlama stratejisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Judith Butler’ın performativite kavramı (2014) açısından bakıldığında ise kadın gazilerin özel alandaki anne/eş kimliğinden “vatan anası” ve “kahraman direnişçi” kimliğine geçişi, önceden var olan sabit bir özün açığa çıkması değil, tekrarlanan söylem ve bedensel eylemler aracılığıyla o anda inşa edilen bir kimlik performansı olarak yorumlanabilir. Safiye Bayat’ın askerlere “Ben senin annenim, anneannenim” diyerek hitap etmesi, annelik rolünün ev içi bağlamından koparılıp siyasal bir ahlaki otorite için yeniden konumlandırılmasıdır. Burada gazi kadınlar, anneliğin anlamını sabitlemek yerine onu yeni bir bağlamda yeniden inşa ederek genişletmektedir. Benzer biçimde “abdest

alma, helalleşme, tekbir getirme” gibi eylemler de “kahraman kadın” özneliliğinin önceden var olmadığını, bizzat bu edimlerin icrası aracılığıyla kurulduğunu göstermektedir.

Bu iki kavram birlikte düşünöldüğünde kadın gazilerin anlatıları; kadının özneliliğine dair kodların doğallaştırılarak izleyiciye aktarıldığı bir medya metni, aynı zamanda kadın-erkek fırsat eşitliğinin tekrarlanan eylemler yoluyla inşa edildiğı bir performans alanı olarak değerdendirilebilir. Ancak burada söz konusu performativite, Butler'ın bazı çalışmalarında vurguladığı altüst edici/dönüştürücü potansiyelden ziyade mevcut milliyetçi ve dinî normları yeniden inşa ederek pekiştiren, dolayısıyla baskın kodlarla uyumlu bir yeniden üretim biçimi olarak belirlemektedir. Haber metinlerindeki resmî/kurumsal anlatılar ile kadın gazilerin anlatılarının örtüştüğü dikkate alındığında performativite; kurumsal, dinî ve geleneksel normun yeniden üretimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Halbwachs kolektif bellek kavramı ile geçmişte yaşananların, ilerleyen zamanlarda hatırlanırken o dönemin toplumsal ihtiyaçlarına göre yeniden inşa edildiğini öne sürmektedir. Araştırma bu düşünce doğrultusunda, Anadolu Ajansının kurumsal haber metinlerinde ve kadın gazilerin direniş anlatılarında, 15 Temmuz 2016 gecesi yaşanan kadın direnişinin yeniden kurgulandığını ortaya koymaktadır. Bu yeniden kurgulanmanın somut mekanizmalarını açığa çıkarmak için analiz sürecinde, sosyoloji temelli kolektif bellek/toplumsal hafıza kuramı ile birlikte iletişim kuramlarına da yer verilmiştir. Tarihsel süreklilik, mekânsal direniş, annelik-vatan savunuculuğu, şehadet/kut-sallaştırma ve bedensel siper olma biçiminde beliren beş tema, Assmann'ın kültürel bellek kavramsallaştırmasında iletişimsel belleğin kültürel belleğe dönüşüm sürecini; Nora'nın hafıza mekânları kavramında ise Boğaziçi Köprüsü ve Saraçhane gibi alanların salt olay yerinden sembolik mekânlara dönüşümünü somutlaştırmaktadır. Çalışmanın disiplinler arası niteliğı, özellikle bulguların iletişim kuramları üzerinden yeniden okunmasında belirginleşmektedir. Goffman'ın çerçeve analizi ve Entman'ın çerçeveleme kuramı, Anadolu Ajansı metinlerinin, bir ev hanımının vatanını korumak için sokağı çıkışını destansı bir kahramanlık anlatısına nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün problem tanımı, nedensel yorum, ahlaki değerdendirme ve çözüm önerisi bileşenleri üzerinden nasıl işlevsel hâle geldiğini göstermiştir. Hall'ün kodlama/kod çözme yaklaşımı, bu çerçevelemenin hangi kurumsal aktörler tarafından ve hangi egemen kültürel kodlar (sancak, şehadet, altın harf metaforu) aracılığıyla üretildiğini sorgulamaya imkân tanımakta; aynı zamanda izleyici kitlenin bu anlatıyı büyük ölçüde yaygın kabul gören anlam örüntüsü üzerinden okuduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada hafıza çalışmaları ile medya/iletişim disiplini çerçevesinde gerçekleştirilen analiz, bulguların betimlenmesinin ötesinde toplumsal hafızanın hangi kurumsal-söylemsel araçlarla yeniden inşa edildiğine görünürlük kazandırmıştır.

Kadın gazilerin bireysel anlatılarının analizi süreci ise, kadın-erkek fırsat eşitsizliğinin analitik çerçeveye dâhil edilmesini gerektirmiştir. Butler'ın performativite kuramı, kadınların ev içi “anne/eş” kimliğinden “vatanın anası” ve “kahraman direnişçi” kimliğine geçişinin önceden var olan sabit bir özün açığa çıkması değil, tekrarlanan söylem ve bedensel eylemler aracılığı ile o anda inşa edilen bir performans olduğunu göstermiştir. Ancak bulgular, bu performatif inşanın Butler'ın bazı çalışmalarında vurguladığı altüst edici potansiyelden ziyade mevcut resmî, milliyetçi ve dinî normları pekiştiren bir yeniden üretim biçiminde gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu da kadın-erkek fırsat eşitliği ile ilgili düşüncelerin hâkim ideolojik yapıları sorgulayan değil, onları yeniden üretip pekiştiren bir performativite biçimini de kavramsallaştırabilecek esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir. Foucault'nun karşı-hafıza kavramı çerçevesinde başlangıçta resmî/kurumsal anlatıdan ayrılan alternatif bir hafıza katmanı olarak konumlanması beklenen gazi anlatılarının, içerik düzeyinde resmî anlatıyla büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Bu durum, öznenin kendi deneyimini aktarmada Foucault'nun perspektifinden karşı hafızanın, kurucu bir karşı-söylem üretmek yerine resmî/hâkim söylemin yeniden üretim mekanizmalarından biri hâline gelebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, 15 Temmuz gecesi kadın direnişine dair toplumsal hafızanın yeniden inşasının eleştirel ve disiplinler arası bir yaklaşımla tam anlamıyla anlaşılabilirliğini göstermektedir. Bu kapsamda bellek sosyolojisi hafızanın toplumsal çerçeveleri ve mekânsal ve anlatsal inşa süreçlerini açıklayan kavramsal bir zemin sağlamaktadır. Medya/iletişim kuramları ise bu inşa sürecinin kurumsal ve kişisel medya metinlerindeki çerçeveleme ve kodlama yaklaşımları hakkında fikir veren araçlar sunmaktadır. Kadın-erkek fırsat eşitsizliği yaklaşımı ise direnişçi kadın figürünün performativite kavramına göre nasıl inşa edildiğini açıklamaktadır. Bu disiplinler arası yaklaşım toplumsal hafızanın resmî/kurumsal üretimi ile bireysel tanıklığa dayalı hafıza üretimi arasındaki ilişkinin beklenenden farklı biçimde gerilimli değil, birbiriyle örtüşen nitelikte olduğunu göstermektedir. Bu ilişki kapsamında 15 Temmuz gecesinin direnişçi kadın figürü, hem toplumsal hafızayı yeniden inşa eden “kurucu özne”, hem de resmî kurumsal söylemin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuç, 15 Temmuz darbe girişiminin toplumsal hafızadaki yeri ve önemine ilişkin ilerleyen dönemlerde planlanacak çalışmalara metodolojik açıdan bir model sunma potansiyeli taşıması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u anlamak: Parametreler ve sonuçlar. *Bilig*, (79), 253-272.
- Assman, J. (2022). *Kültürel bellek*. 4. baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Austin, J. L. (1975). *How to do things with words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Butler, J. (2014a). *Bela bedenler*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Butler, J. (2014b). *Cinsiyet belası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Demirel, F., Akgün, Ö. E., & Karadeniz, Ş. (2008). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Connerton, P. (2019). *Toplamlar nasıl anımsar?* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2008). *Introduction: The discipline and practice of qualitative research*. CA: Sage Publications.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Flick, U. (2013). *The sage handbook of qualitative data analysis*. CA: Sage Publications, Inc.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Boston: Harvard University Press.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2022). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Hall, S. (1980). *Encoding/decoding*. Hall, Hobson, Lowe and Willis (red.) Culture, Media, Language. London: Hutchinson.
- Huyssen, A. (1999). *Alacakaranlık anıları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jedlowski, P. (2001). Memory and sociology: *Themes and Issues*. 10(1), 29-44.
- Larsson, S., & Sjöblom, Y. (2010). Perspectives on narrative methods in social work research. *International Journal of Social Welfare*, 19(3), 272-280.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekanları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Oğuz, C. (2019). Postmodern sansür: Haberin çerçevelenmesi ve 2019 İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçim sonuçlarına gazetelerin yaklaşımı. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(2), 22-39.
- Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 8(1), 5-23.
- Sarlo, B. (2022). *Geçmiş zaman*. İstanbul: Metis Yayınları.

Scheufele, D., & Tewksbury, D. (2007). Framing, agenda setting, and priming: the evolution of three media effects models. *Journal of communication*, 57, 9-20.

Şen, E. (2024). *15 Temmuz'un sosyolojisi ve teopolitiği*. Ankara: Kadim Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hakem değerlendirmesi/Peer review:

Dış bağımsız/Externally peer reviewed

Çıkar çatışması/Conflict of interest:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir/The author have no conflict of interest to declare

Finansal destek/Grant support:

Yazar bu makalede finansal destek almadığını beyan etmiştir/The author declared that this article has received no financial support.